

Војни чинилац и безбедност СР Југославије на почетку 21. века

УДК 355.01:355.1:355.422

Доц. др Милинко Стишовић, пуковник,
и Јоже Сивачек, потпуковник

У раду је разматран савремени рат, оружана борба у њему и оружане снаге великих сила и коалиција на почетку 21. века, с намером да се целовито и објективно сагледају могући облици оружаног угрожавања безбедности Савезне Републике Југославије и одговори на питање каква је војска потребна СР Југославији у 21. веку.

Први део чланка обухвата савремени рат и оружану борбу, посебно војни приступ рату као друштвеном феномену, уз приказ свих облика војних делатности у могућем савременом рату.

У другом делу су целовито приказани организациона структура, основне функције и задаци оружаних снага великих сила и коалиција, с тежиштем на тренутно доминантној позицији НАТО-а и Сједињених Америчких Држава. Сматра се да ће, барем на почетку 21. века, та два субјекта међународне заједнице директно утицати на све промене војног чиниоца у свету и на безбедност великог дела човечанства.

Трећи део садржи преглед могућих облика оружаног угрожавања безбедности СР Југославије. То могу да буду спољни и унутрашњи облици оружаног угрожавања, а за супротстављање сваком од њих неопходан је посебан приступ. У четвртном делу, осим анализе, дата је својеврсна визија (пројектовање) могућег начина решавања проблема безбедности СР Југославије. Наиме, предложена је системска организација, операционализација и оквирно димензионирање снага и средстава војног чиниоца према квантитету и квалитету, сходно потребама СРЈ на почетку 21. века.

Увод

Рат, као феномен, одувек је привлачио пажњу бројних теоретичара и мислалаца. Покушавали су да објасне његове узроке, да га правдају или оспоре, да проникну у његову будућност и суштину, иако се сматра да је предвиђање будућег, модерног рата непоуздан процес. Наиме, будућност није доказива без обзира на научну заснованост савремених мегатрендова. Зато је одржавање равнотеже између прошлости, садашњости и будућности најважнији задатак сваког друштва које тежи

прогресу. За војску, као системски елемент везан за опстанак једне друштвене заједнице, то је „*conditio sine qua non*“.

Рат и оружана борба, као његов основни садржај, чине друштвени деструктивни процеси кроз које се људи међусобно ниште.¹ То правило важи од првих ратова до савремених сукоба. Сваки рат вођен у одређеним историјским условима има обележја тадашњег степена развоја укупних производних снага, односно конкретних научних и техничко-технолошких достигнућа.

О савременом рату и оружаног борби

На изглед рата као друштвеног феномена утиче међусобно деловање више чинилаца, као и његова суштина, која се није мењала.² У ствари, мењали су се услови и технологија вођења ратова и оружане борбе према достигнутом степену развоја друштва уопште.

У првобитним ратовима коришћено је једноставно оружје, па су у војскама доминирале физичке способности и вештина руковања оружјем, што се одражавало на организацију војске, начин употребе итд. Проналаском и увођењем у оперативну употребу војске ватреног оружја и стварањем стајаћих (професионалне) војски учињене су значајне промене у теорији и пракси ратне вештине, које се највише односе на организовање, опремање и начин употребе војске. Двадесети век је бурна етапа у развоју цивилизацијских достигнућа у свим областима друштва, па и у развоју војног чиниоца. Као резултат достигнућа високе технологије у борбеним системима настају различити модалитети доктрине вођења рата и оружане борбе. Две карактеристичне и крајње супротстављене доктрине управо су резултат укупног степена развоја држава и технолошке опремљености војски.³

Прво, доктрина муњевитог рата („блицкриг“) заснива се на врхунској технологији и опремљености војске савременим наоружањем и војном опремом, што јој омогућава највиши степен борбене стратешке покретљивости. Том доктрином се убрзавају борбена дејства и ратни процеси у целини, при чему се користе различити облици деловања на противника. Тежи се да прва битка поприми значење решавајуће битке (Фокландски рат, рат у Персијском заливу). Доктрина муњевитог рата својствена је технолошки најразвијенијим државама, односно мултинационалним снагама, које су опремљене врхунским наоружањем и средствима ратне технике.⁴ Значи, у доктрини муњевитог рата доминантан је технички чинилац рата, у спрези са човеком, који управља одређеним системима и процесима.

¹ Радомир Лукић, *Основи социологије*, Београд, „Научна књига“, 1974, стр. 212.

² Момчило Лазовић, *Детерминанте командно-штабног официра ВЈ, ЦВШ ВЈ*, Београд, 1993, стр. 66–76.

³ Почетком 20. века веће промене у развоју технике и наоружања догађале су се просечно сваких 20–30 година, а сада сваке две – три године. Просечно време коришћења модела ратне технике сада је од три до пет година, а цео систем и НВО мењају се сваких 7–10 година.

⁴ Доктрине ваздушно-копнене битке (САД) и ФОФА (НАТО) најбоље потврђују тај став.

Друго, доктрина дуготрајног рата заснива се на нижем степену техничко-технолошке развијености државе и њене војске. Технички чинилац је инфериоран, и обично се надокнађује квалитетом људског чиниоца (обученост, морал). Том доктрином се предвиђа флексибилно ангажовање снага, тј. комбиновање разноврсних мера и поступака ради заштите главних снага за одлучујућу битку у некој наредној фази рата. Суштина те доктрине јесте омогућавање да се погодним маневром снага у простору избегне одлучујућа битка у првој фази рата и ратни процес продужи ради трошења снага противника и „топљења“ његовог морала.

Може се закључити да ће за будући (савремени) рат важити све опште законитости које га чине посебним друштвеним феноменом. Такође, обележиће га и посебне карактеристике, као законити одраз времена у којем се рат и оружана борба буду водили. У ствари, рат ће бити савремен онолико колико буде одраз времена у којем се одвија. Промене у физиономији ратних дејстава изазване развојем савременог наоружања и ратне технике најбоље илуструју искуства и сазнања из актуелних сукоба. Оне се нарочито манифестују кроз принципе ратне вештине,⁵ садржаје оружане борбе,⁶ обезбеђење борбених дејстава, систем командовања⁷ итд. Иначе, физиономија савременог рата и оружане борбе може се разматрати с различитих аспеката, што зависи од дефинисаних критеријума.

Савремени (будући) рат карактерисаће, пре свега, једновремено и синхронизовано дејство различитих видова и родова војске, као и снага за специјална дејства. Обједињавање борбених дејстава тих снага одвијаће се у свим амбијентима (копно, море, ваздушни простор, па и космос). У оквиру тих дејстава манифестоваће се висок степен спреге различитих комплементарних система оружја (авион – хеликоптер; тенк – БВП и ракета – топ). Управо, доктрина „ваздушно-копнене битке“ упечатљив је израз офанзивности и доминације савремених технологија оружаних снага развијених земаља.

Ратни футуролози сматрају да ће будући рат бити кибернетички рат и да његову динамику тек треба схватити. Обухватиће „непрекидне, веома брзе, мултидисциплинарне, јединствене, здружене и најчешће мултинационалне смртоносне и несмртоносне операције. Оне ће бити веома комплексне (политички и војно) и обухватиће синергистичку примену свих елемената националне и војне моћи...“⁸ Сматра се да се дубоким ударима, вештим маневром снага, изменом тежишта дејства, одговарајућом концентрацијом ефектива, а не снага, брзим и смелим дејствима и јединственим командовањем може обезбедити достизање планираних циљева операције и рата у целини. Суштински, важно је да

⁵ Неки принципи ратне вештине имају све већи значај: маневар, активност, иницијатива, брзина дејства итд.

⁶ Из садржаја ОБ нарочито се издвајају: ПВО, ПДО, ПЕБ, ПОБ и друго.

⁷ Систему командовања неопходна је све већа техничка, односно информатичка база.

⁸ Опширније: Информативни билтен превода, бр. 7/95, ЦВНДИ, Београд, 1995. стр. 5-6.

се та битка води као целина. Ратиште, односно сукобљене стране, засићено је техником, што обезбеђује повећање ватрене моћи, покретљивост и заштиту снага. У ствари, повећан је број циљева на бојишту и њихова отпорност, па је повећан и утрошак горива и убојних средстава.⁹

Ваздухопловне снаге и дејства из ваздушног простора у савременом рату имају све већи значај, што се манифестује кроз доктрину „ваздушно-копнене битке“, као и у дејствима са „дистанце“, што потврђује и чињеница да им се поставља све већи број задатака у све сложенијим условима. Због технолошко-техничких достигнућа њихове могућности се нагло повећавају,¹⁰ па се може поуздано тврдити да су ваздухопловне снаге у рату у Персијском Заливу имале значајну улогу како у припреми („пустињски штит“), тако и у извиђењу дејстава („пустињска олуја“).¹¹

У савременом рату и оружаном борби значај информације добија прворазредну вредност. Јер, без тачних и поузданих информација командовање не може донети оптималну одлуку о употреби снага. Зато су развијени комплексни савремени системи за извиђање, прикупљање и обраду података и командовање („C⁴I²“). Савремени информациони системи, поред осталог, обезбеђују: ефикасно командовање снагама, противелектронску борбу, навигацију, везу, управљање ватром и друго,¹² па је на ратишту отежано извођење активности и прикривених покрета због ефикасних извиђачко-осматрачких борбених система и тенденција да се исход сукоба тражи „даље од фронта“.

Савремени рат и оружану борбу карактерисаће различит интензитет и трајање операција. Очигледно је (на основу искустава из локалних ратова) да ће се на широком простору сукоба зараћених страна одвијати различите операције, од психолошких до ваздухопловних, копнених и поморских,¹³ дању и ноћу, у повољним и отежаним метеоролошким условима, што указује на непрекидност извођења дејстава. Неће, дакле, бити пауза у класичном смислу.

Значајна карактеристика физиономије савременог рата и оружане борбе исказује се преко повећаног значаја електронских и противелектронских дејстава. Доминирање електромагнетним спектром биће барем толико значајно колико доминирање ситуацијом у ваздушном простору и на копну. На то указују локални ратови вођени у последњих двадесетак година (арапско-израелски, ирачко-ирански, на Фокландима,

⁹ На циљеве у Кувајту и Ирану бачено је укупно 88.500 тона бомби (Информативни билтен превода, бр. 25, КШШ РВ и ПВО, Београд, 1991. стр. 36).

¹⁰ Повећање могућности авијације се нарочито огледа у повећању тактичког радијуса, носивости убојног терета и већој вероватноћи откривања, идентификације и уништења циљева.

¹¹ Ваздухопловна операција је трајала 39 дана, чиме су створени услови да КоВ заврши рат за четири дана, уз прихватљиве губитке. Поред авијације, хеликоптери су имали значајну улогу (подршка, превозење, командовање итд.).

¹² Информативни билтен превода, бр. 25, КШШ РВ и ПВО, Београд, 1991, стр. 29.

¹³ Снаге за наношење снажних ватрених удара: авијација, хеликоптери, ракетни системи, УПС, далекометна артиљерија, ОМС, ВДС, ВПС, извиђачко-препадне снаге, и друго.

у Персијском заливу). Процењује се да је тај садржај оружане борбе одлучујуће утицао на ефикасност дејства ваздухопловних снага, а касније и копнене војске. Нарочито изражену моћ у тој компоненти имају мултинационалне снаге.

Значајна компонента савременог рата и оружане борбе јесу тзв. информативна (медијска) и психолошко-пропагандна дејства, која нису ново откриће. Међутим, према интензитету, садржају, средствима и снагама које га воде, медијски рат добија све израженију улогу у достизању глобалних циљева великих сила. Планира се и изводи у функцији војних операција, а могуће су и самосталне информативно-психолошко-пропагандне операције.

Због високог степена техничко-технолошког развоја наоружања и средстава ратне технике могу се очекивати брзе промене и неизвесне ситуације на ратишту. Најчешћи показатељи насталих промена испољавају се кроз однос снага (испољавање тежишта), избор облика маневра и система оружја, избор праваца и времена дејства, избор садржаја и начина дејства итд.

У оквиру савременог рата и оружане борбе нужно је узимање у обзир промена у начину командовања, посебно мултинационалним снагама. У вези с тим, изграђен је јединствен систем командовања, који обједињава коалиционе снаге под једну команду, уз јачање флексибилности нижих команди и команданата у остварењу постављених задатака и циља операције (рата).¹⁴ Карактеристично је и то да се у изразито офанзивним доктринама муњевитог рата афирмише улога команданта,¹⁵ мада је конструктивна улога и штаба у припреми и планирању операција. То је, у ствари, директивно командовање, у којем долазе до изражаја самоиницијатива, узајамно поштовање и поверење (од команданта до командира),¹⁶ с правом потчињеног команданта да модификује постављени задатак према конкретној ситуацији и намери претпостављених.

Развој информативних технологија у 21. веку вероватно ће омогућити примену свих врста војних операција. Већ се мора размишљати о новом начину организовања штабова, току информација, методу рада и организацији уопште.¹⁷ Такав правац односа и утицаја намеће потребу да сви нивои командовања непрекидно предузимају одговарајуће мере заштите и обезбеђења (обавештајно-извиђачке, утврђивање, маскирање, растресит распоред, и друго).

Најсавременија технолошко-техничка достигнућа у развоју система оружја и војне опреме (електроника и информатика) утицала су на повећање брзине и прецизности гађања на свим просторима и у свим

¹⁴ Опширније: Информативни билтен превода, бр. 25, КШШ РВ и ПВО, Београд, 1991, стр. 8.

¹⁵ „Хитлер је у име принципа вође укинуо поделу одговорности између команданата и НШ јединице и сав терет доношења одлуке непосредно пренео на команданта. Стаљин је укинуо 'систем тројке', командант, НШ, комесар“ (Р. Симпкин, *Надметање у брзини маневра*, ВИНЦ, Београд, 1991, стр. 264).

¹⁶ Исто, стр. 273.

¹⁷ Информативни билтен превода, бр. 8/95, ЦВНДИ, Београд, 1991, стр. 11–12.

временским условима, што за последицу има повећane губитке у живој сили и материјално-техничким средствима, пре свега инфериорне стране у сукобу. С друге стране, технички надмоћнија страна имаће мање губитке. Када се узме у обзир да ће се те операције примењивати у свим наведеним амбијентима и у различитим сферама (физичка, енергетска, ментална итд.), може се основано закључити да на „сведимензионална дејства“ агресора треба одговорити искључиво „сведимензионалном одбраном“.

Оружане снаге великих сила и коалиција

Познате војно-политичке промене у Европи, на прагу 21. века, условиле су измењен однос снага у светским размерама, тако да је биполарну подељеност света заменио полицентрични однос снага, а то значи да се на токове међународних односа утиче из више центара моћи, при чему доминантно место имају Сједињене Америчке Државе. Промене у политичком и војном поретку у свету значајно су утицале на систем организације и модел употребе националних и савезничких (коалиционе) ОС, условљавајући њихово стално преиспитивање и доградњу, али и формирање нових састава. Сликовит пример су промене у НАТО-у, које су резултат одлука Савета Северноатлантског пакта.¹⁸ Наиме, оне показују трендове развоја и организовања савремених оружаних снага на прагу 21. века које већ имају респективне борбене потенцијале и могућности.

Темељито реструктурирање НАТО-а обухвата бројне елементе, као што су: 1) редеофинисање улоге и задатака, 2) димензионирање структуре, величине снага и територијалног распореда према дефинисаним интересима и циљевима чланица и НАТО-а у целини, 3) унификацију система оружја, 4) реорганизовање подсистема логистике, подршке, командовања итд. То су стратешки и доктринарни проблеми НАТО-а на којима убрзано и интезивно раде бројне екипе војних и других експерата. Произишли су, пре свега, из потребе ефикасног финансирања и сталног питања које се односи на нову улогу НАТО-а у савременој међународној заједници. Очигледно, тој војној алијанси није више првенствена функција – одбрана, већ остварење економских интереса. Зато стручњаци земаља чланица НАТО-а нису одлучили о његовом распуштању, већ о реорганизацији, дајући му доминантну улогу у стварању профита кроз производњу и извоз наоружања и војне опреме.¹⁹ Наравно, војноиндустријски комплекс повлачи за собом мно-

¹⁸ Смернице „Декларација о трансформисаним снагама НАТО“, усвојена у Лондону 9. јула 1990, „Декларација о миру и стабилности“, усвојена у Риму 7–8. новембра 1991, основа су за прилагођавање НАТО-а у целини и свих његових чланица промењеним политичко-војним условима у Европи, и шире.

¹⁹ Давид Рокфелер (1991): „Национална власт светских банкара и интелектуалних елита има првенство над правом народа на самоопредељење, а то је начело које смо следили током векова...“ (Драган Симеуновић, *Нови светски поредак и национална држава*, „Симтраде“, Београд, 1993 – уводни део).

штво савремених технологија и производа за цивилне потребе. Таквом стратешком оријентацијом НАТО је брзо ревитализован, а од државних институција Запада добио је потпуну подршку. Осим тога, НАТО настоји да, у сарадњи с ОУН, на кризним подручјима буде „фактор мира“, и да „управља кризама“. У ствари, у тим демагошким играма све је јасније да је НАТО инструмент земаља чланица, пре свега Сједињених Америчких Држава.²⁰

У остварењу целовитог пројекта НАТО-а јављају се и друга значајна и актуелна питања, која се односе на проширивање Пакта и предислокацију америчких војних база, што је у тесној вези са будућом организацијом те алијансе. Реално је очекивање да ће приоритет за пријем у НАТО имати земље чији геостратегијски положај одговара њиховим циљевима и намени и у којима су створени унутрашњи услови за прихватање коалиционих снага.²¹ То су земље у „претпољу“ према Руској Федерацији (балтичке земље бившег СССР-а, Пољска, Чешка, Мађарска), као и неке балканске земље (Румунија, Бугарска, Албанија, Македонија и Хрватска). Све то има за последицу предислокацију америчких војних база, пре свега због престанка ранијих стратешких разлога, успостављања нових стратешких околности, после распада ВУ, СССР-а и СФР Југославије. Основни циљ предислокације база НАТО-а и САД на просторе бивших чланица ВУ и претходне Југославије јесте примцање ратних ефектива Русији (једини потенцијални војни партнер) и СРЈ (самосвојној држави на Балкану). Јасно је да неутралисање Русије и СР Југославије НАТО-у и САД отвара путеве за Азију и Африку, главна налазишта енергије и радне снаге, и велика тржишта робе и капитала.

Приликом процена везаних за трансформацију НАТО-а на војном плану преовладало је уверење да је знатно смањена опасност од неочекиваног и брзог избијања већег војног сукоба у Европи, што значи да је безбедност НАТО-а битно повећана. Међутим, и даље постоји одређена опасност која може да угрози виталне интересе тог пакта. То су, пре свега, кризе у малим државама и локални ратови, који се могу неочекивано и брзо појављивати на разним просторима. Ради „изазивања“ и „управљања“ кризним ситуацијама НАТО се определио за формирање одговарајућих оперативно-стратегијских снага, које ће бити високопокретљиве и ефикасне (минимум снага – максимум ефикасности) у брзом реаговању унутар територије чланица НАТО-а, а пре свега на просторима који имају изузетан значај за ту војну алијансу. Једну од основних компонената тако конципираних „нових ОС“ чине снаге

²⁰ Опширније: Станко Нишић, *Стратегија Срба*, ИКП, „Н. Пашић“, Београд, 1995, стр. 24.

²¹ Северноатлантска алијанса не намерава да прима нове чланове ан блок, већ ће свака земља бити примана засебно, уз следеће захтеве: 1) напредак у демократизацији друштва, 2) изградња слободног тржишта, 3) цивилна контрола ОС, 4) компатибилност ОС са НАТО-ом... То је изјавио министар одбране САД Вилијам Пери приликом посете Прагу 18. септембра 1995 (опширније „Политика“ од 19. септембра 1995, стр. 3).

за брзе интервенције.²² То су интервидовски, национални и мултинационални брзопокретни и стално спремни састави, спремни да самостално и у садејству с осталим националним и савезничким ОС изводе различите облике и врсте борбених дејстава и друге врсте активности и операције како у миру, тако и у кризним ситуацијама и у рату.²³ Све врсте активности снаге за брзе интервенције изводе под окриљем ОУН и Савета безбедности. Из свестране анализе снага за брзе интервенције очигледни су неки значајни показатељи и карактеристике: 1) саставни су део нове организационе структуре националних и коалиционих снага (НАТО, ЕУ); 2) то су најелитнији, увек спремни састави за обезбеђење реализације политичких одлука ОУН и СБ, или надлежних органа НАТО-а и ЕУ; 3) то су интервидовске и мултинационалне снаге, оспособљене за поморски и ваздушни транспорт (у њиховом саставу су падобранске, јуришне, ваздушнопреносне, лако покретљиве оклопне и механизоване, моторизоване, извиђачке авијацијске, хеликоптерске, морнаричке и друге јединице). Компоненту снага за брзе интервенције чине и специјалне јединице: ренџери, зелене беретке, командоси, легионари, препадне и друге снаге; 4) одлука о ангажовању тих снага доноси се на највишем нивоу – у Савету НАТО-а, Савету ЕУ или Савету безбедности ОУН; 5) командовање снагама за брзе интервенције је строго централизовано – ако се ангажују снаге за националне потребе, командовање остварују националне команде, а мултинационалним снагама командују вишенационални штабови, и 6) начин дејства тих снага заснива се на разрађеним алтернативним или тзв. *kontingensi* плановима (планови за непредвиђене случајеве – без шаблона), што значи максимално прилагођавање и димензионирање војне силе према конкретној војно-политичкој ситуацији, етничким, социјалним, просторним, временским и другим условима угрожене државе. И у оквиру ЕУ формиране су снаге за брзе интервенције, што је усклађено са Северноатлантским пактом. У ствари, међусобно су усклађени планови о колективној безбедности Западне Европе и Сједињених Држава. На нивоу ЕУ формиран је Еврокорпус (5. новембар 1993. године, Стразбур).

Оружане снаге великих сила на прагу 21. века имају заједничке карактеристике које се односе на њихову глобалну структуру и тенденције развоја: 1) све израженији тренд формирања мултинационалних „снага“ за брзо реаговање високе покретљивости, ватрене моћи, заштите и удара. Те снаге се формирају како у Европи, тако и изван ње, под окриљем НАТО-а, ЕУ и УН, и намењене су за интервенције у кризним жариштима, „за одржавање – наметање мира“. Значајно је да

²² Појава снага за брзе интервенције није новијег датума. У неким земљама НАТО-а те снаге званично или незванично постоје већ дуже време (САД – 81, Француска – 84), наравно са другачијом организацијом, наменом и начином дејства. Усавршавање су према променама војне политике, доктрине и стратегије суперсила и војних блокова.

²³ Из наведеног произилази основна намена снага за брзе интервенције: 1) одбрана националне територије и учешће у одбрани савезничке територије; 2) интервенција у кризним ситуацијама ради успостављања и одржавања мира, и 3) учешће у хуманитарним акцијама.

те снаге за ангажовање у кризним подручјима имају легитимно упориште у институцијама УН; 2) све јаснија тенденција смањења броја људи у командама и јединицама.²⁴ Американци су тај тренд дефинисали кроз стратегију „компензације“²⁵ (1991), чији је основни смисао „мање људи, а више врхунске технике“ што се директно одражава на стално смањење људства у националним војскама и интензивно финансирање врхунских програма система оружја. Међутим, човек је и даље незаменљив чинилац у оружаног борби; 3) квантитативно смањење ОС великих сила надокнађује се модернизацијом, професионализацијом и организационом доградњом, при чему је посебно значајно увођење борбених система високе и „паметне“ технологије; 4) за нове, сложене борбене системе неопходан је све професионалнији кадар, његова специјализација, што општу војну обавезу, као модел доводи под упит; 5) све запаженије је јачање мобилних елемената и готових снага које су попуњене више од 90 одсто, а намењене су да уз помоћ оружја високе технологије и савремених транспортних средстава у најкраћем року интервенишу у кризним подручјима; 6) оперативно-тактички састави НАТО-а (и ОС изван пакта) засићени су бројном и разноврсном техником,²⁶ што може, поред бројних предности, у одређеним условима, да ограничава уколико противник вешто искористи простор;²⁷ 7) све је израженија мобилна компонента у организацији оперативно-тактичких састава КоВ-а и НАТО-а (хеликоптери и лака авијација), чиме је КоВ значајно повећала покретљивост (маневар) и ватрену моћ, а поједини садржаји оружане борбе постају све значајнији; 8) носиоци борбених дејстава имају респективну ватрену подршку (авијацијске, нуклеарне, ракетне и артиљеријске снаге); 9) степен заштите снага је у сталном порасту, тако да је у КоВ-у виши од 70 одсто; 10) у оперативно-тактичке саставе уграђени су, или су у њиховој функцији, осматрачко-извиђачки елементи, са системима веза и рачунарском техником за брзо откривање и идентификацију циљева и прецизно отварање далекометне ватре (према сценарију ваздушно-копнене битке).

На основу наведеног, може се закључити да је организација ОС великих сила на прагу 21. века доведена до најповољнијих решења. У ствари, оперативно-тактички састави су тако организовани, опремљени и оспособљени да могу да испоље највиши степен покретљивости и

²⁴ Садашњих око шест милиона војника у европским земљама, Русији и САД до краја 20. века смањиле се на пет милиона војника.

²⁵ Творац стратегије „компензације“ је бивши секретар за одбрану САД др Харолд Браун, нуклеарни физичар. На основу достигнућа војне технологије и резултата у рату у Персијском заливу, Браун је осмислио нови однос човек – техника, врхунска техника уз мање људи и са мање жртава у рату (опширније Тодор Мирковић, „Народна армија“, 11. децембар 1991, стр. 44).

²⁶ На пример, мд САД има више од 300 тенкова, око 600 транспортера, 70 хаубица итд.

²⁷ Гломазна ратна техника Ирака у рату с Ираном показала се као супериорна, али у „Пустињској олуји“, против најсавременијег софистицираног оружја МНС, имала је тешке губитке: од 4.200 тенкова изгубљено је 3.008, од 2.000 ОТ – 1.856, 3.200 артиљеријских оруђа, 700 авиона и 500 хеликоптера, и друго („Војска“, 4. мај 1995, стр. 11).

маневра, респективну ватрену моћ, одговарајућу заштиту и потребну аутономију у борбеним дејствима, што СР Југославији и њеној војсци намеће озбиљан задатак изналажења оптималних решења за ефикасно супротстављање.

Оружано угрожавање безбедности Савезне Републике Југославије

Потенцијални агресор²⁸ поседује респективне снаге за координирано оружано дејство из свих простора, што му омогућава висок степен организованости и оспособљености, као и опремљености ефикасним борбеним системима и опремом. Упоредо с развојем снажних војних потенцијала, савремене армије и њихове државе успеле су да развију и обликују снаге невиђених размера за остварење програма из „доктрине ниског интензитета“. Неспорна је чињеница да развијене земље дефинисане циљеве (политичке и војне) и интересе настоје да остваре, првенствено, кроз различите неоружане облике и садржаје деловања под окриљем институција и органа УН, ЕУ и других колективних система безбедности. На жалост, у томе најчешће и успевају, а СР Југославија је флагрантан пример таквог поступања. Такође, иза снага носилаца деструктивног деловања налазе се респективне војске у готовости за ангажовање, уколико су њихови интереси угрожени или се не могу остварити. Значи, циљеви који нису остварени неоружаним моделом агресије производе даљу ланчану реакцију, па агресор, са „ниског“, прелази на „средњи“ и „високи“ интензитет, тј. примењује модел оружане агресије у спрези с деструктивним снагама нападнуте земље. Оружана агресија на СР Југославију може се разматрати с различитих аспеката, што зависи од полазних критеријума (ангажованих снага и простора, врсте оружја и начина употребе, планираних циљева итд.).

У чл. 1. Устава дефинисано је: „Савезна Република Југославија је суверена савезна држава, заснована на равноправности грађана и равноправности република чланица“. Чланом 3. прецизирано је: „Територија Савезне Републике Југославије је јединствена и сачињавају је територије република чланица... Граница Савезне Републике Југославије је неповредива“. Свако довођење у опасност тих фундаменталних вредности значи угрожавање безбедности СРЈ као државе. Ако се опасност узрокује претњом или употребом оружја, недвосмислено је реч о оружаном угрожавању безбедности државе СР Југославије.

²⁸ „Агресија: планска и организована акција ОС, једног глобалног друштва – државе са циљем да се она потчини у мери која му највише одговара, с обзиром на његове интересе, снагу и међународне војно-политичке односе“ (Социолошки лексикон, „Савремена администрација“, Београд, 1982, стр. 3); „Агресија (од лат. речи *aggredi* – приближавање, напад) представља у међународном праву акт употребе силе, односно напад који једна држава изврши против друге државе или других правно заштићених објеката...“ (Политичка енциклопедија, „Савремена администрација“, Београд, 1975, страна 10). За савремене услове, те и друге дефиниције су непотпуне, непрецизне и делимично превазиђене, али одсликавају суштину деловања међународних чинилаца у остваривању својих интереса путем моћи и силе.

Оружано угрожавање безбедности државе СРЈ изнутра, може да има облике: 1) терористичког дејства, 2) оружане побуне и 3) грађанског рата. Споља, оружано угрожавање безбедности СР Југославије може се испољити кроз: 1) „удар са дистанце“, 2) војну интервенцију или 3) оружану агресију (рат) у класичном смислу.

Тероризам је веома суров облик насиља. Као облик угрожавања безбедности државе још увек није потпуно дефинисан.²⁹ Одређује се као насиље мотивисано остваривањем интереса (најчешће политичког) које примењују екстремни недржавни субјекти против властите државе, њених институција и лојалних грађана. У свету, у последње време, терористичка дејства добијају све већи значај и све су актуелнија. Војни експерти тврде да терористичке снаге имају сигурну будућност, јер су релативно мале, веома ефикасне и јефтине. За њих нема правила и линије фронта, не поштују територију и не бирају средства. Изненада делују, постижу велики ефекат и нестају. Сматра се да им је доступно и оружје за масовно убијање и уништавање (посебно хемијско и биолошко оружје).³⁰ Терористичке снаге могу да примене и невидљиво оружје, да предузимају електронске упаде у војне рачунарске системе и банке, и изазивају колапсе у војсци и финансијама.

На простору СР Југославије носиоци тероризма су унутрашње деструктивне и непријатељски расположене екстремне снаге. Терористичке акције тих снага најчешће имају подршку спољног чиниоца. Терористичка дејства се изводе као индивидуални, групни или међународни акти. Могу се изводити у иностранству (на званична дипломатска и друга представништва и према грађанима на привременом раду) и у земљи, ради изазивања несигурности код грађана и неповерења у руководство земље.

Индивидуална и групна терористичка дејства у СРЈ подразумевају акте насиља екстремних појединаца и група којима се угрожавају egzистенција и имовина људи, основна људска права и слободе и ствара код грађана осећање личне несигурности и страха. Носиоци тих дејстава су делови сецесионистичких, сепаратистичких и деструктивних снага. Међународна терористичка дејства према СРЈ акти су насиља на њене институције изван земље и упади група и организација из иностранства ради остварења одређених антидржавних циљева. Веома често таква терористичка дејства отворено подржавају страни чиниоци и армије које на својим територијама регрутују и обучавају терористе да би их у погодном тренутку илегално убадили у земљу у којој се изводе оружане активности на основу прецизних инструкција.

Оружана побуна је један од најсложенијих облика угрожавања безбедности СР Југославије изнутра. До ње најчешће долази када

²⁹ Не постоји јединствена дефиниција тероризма. Међутим, у скоро свим дефиницијама тероризам се подразумева као смишљени акт насиља ради остварења неког интереса, и то изазивањем страха код оних који су објект напада.

³⁰ Секта Аум Шинрикьо извела је у марту 1995, с великим ефектима, напад бојним отровом сарином на подземну железницу у Токију.

терористичка дејства и илегално организовање измакну контроли надлежних државних органа. Може се очекивати да ће оружану побуну у конкретној ситуацији организовати и изводити сецесионистичко-националистичке снаге, екстремне етничке и идеолошке групе, самостално или уз подршку иностраног чиниоца. Оружана побуна је усмерена на насилно рушење или промену уставног уређења. У првој фази би се изводила применом свих облика обавештајне делатности, пропаганде, демонстрација, саботажа и тероризма, а у наредној фази би дошло до масовне употребе оружја. Снаге оружане побуне, у свим фазама, рачунају на подршку спољњег чиниоца, а посебно суседних држава које имају територијалне претензије.

Грађански рат је облик оружаног угрожавања безбедности сваке државе. У грађанском рату долази до сукоба између одређених друштвених слојева, верских конфесија, етничких група и, уопште, антагонистичких снага унутар једне државне заједнице, при чему свака страна покушава да оствари одређене политичке, економске, верске и друге циљеве. Иначе, грађански ратови су карактеристични по оштрини и безобзирности, посебно када је реч о религиозном фанатизму, а воде се све док једна страна не оствари коначну победу и успостави власт (ретко се завршавају компромисом).

На простору СР Југославије грађански рат може да буде последица нагомиланих етничких, социјалних, економских, политичких и других противуречности. Иницијатори и носиоци оружаних сукоба у грађанском рату на простору СРЈ могле би да буду различите реакционарне, сецесионистичке и сепаратистичке снаге. Стратегија и тактика тих снага биле би изразито офанзивне, с тежњом да привуку што мање присталица и материјално ојачају.

Грађански рат у СРЈ могу изазивати и спољни чиниоци. Носиоци реализације таквог сукоба биле би деструктивне и сепаратистичке снаге у земљи, подржане из иностранства. Циљ би могао да буде насилно рушење система, преузимање власти или отцепљење дела територије. Ако се сукоб у евентуалном грађанском рату на простору СР Југославије не би релативно брзо решио, интервенцијом легитимних државних институција, повећала би се вероватноћа интервенције споља, чему најчешће тежи једна од сукобљених страна.

„Удар са дистанце“ је све актуелнији облик угрожавања безбедности сваке земље. Посебан подстицај добио је развојем нових технологија и оружја великог дмета и прецизности. Основно обележје су му велика разарања, рушења, уништавања или онеспособљавања нападнутих објеката. У савременој војној и међународноправној теорији није јединствено одређено значење и садржај „удара са дистанце“. Чињеница је да, као оружани облик (начин, метод), у међународним оквирима постоји и да има примену. Неки га сврставају у *класичну агресију* (агресивни акт према међународном праву и у пракси међународних односа), а неки у *војну интервенцију* (најчешће изазвану унутрашњим сукобима – оружаном побуном или грађанским ратом). Међутим, осим

у те две неспорне форме, у савременим међународним односима „удар са дистанце“ може да буде и метод (облик) примене *међународних санкција* на неку земљу због неиспуњених обавеза, услова или ултиматума званичних међународних институција (ОУН, Савет безбедности итд.).³¹

Ако би се „удар са дистанце“ изводио на СР Југославију претходиле би детаљне припреме, које обухватају интензивно прикупљање података о објектима по којима се планира дејство. У најчешћој варијанти су то циљеви чијим се уништавањем или неутралисањем обезглављују командовање и одбрамбени систем, застрашује становништво, слаби морал и руководство присиљава на послушност.

У фази претходних припрема, преко извиђачких сателита и развијене обавештајно-извиђачке активности, снимају се координате и други параметри објеката дејства, посебно система противваздушне одбране, и програмирају маршруте лета крстарећих ракета. У фази непосредних припрема уносиле би се евентуалне корекције према насталим променама, уз одређена провокативна дејства из ваздушног простора, са мора и копна ради исцрпљивања и откривања одбрамбених система који могу да утичу на резултате дејства. У фази извођења удара највероватније би се изводили обезглављујући удари, који би ескалирали у масовне ударе по изабраним објектима. Време дејства би највероватније било подешено тако да се постигне максимални ефекат (обично ноћу или у раним јутарњим часовима).

Начелно, „удар са дистанце“ се изводи без коришћења територије – акваторије суседних земаља, са неутралних међународних простора (из међународних вода). Дејства могу да изведу снаге једне велике силе или више земаља ради „упозорења – кажњавања“ земље и њеног руководства, које жели да се присили на „поштовање“ међународних споразума и уговора, односно да се натера да прихвати ултимативне услове.

Војна интервенција је акт насилног, самовољног и најгрубљег мешања једне или више држава у унутрашње послове друге државе уз употребу оружаних снага и субверзивну делатност. Војном интервенцијом се остварују унапред пројектовани циљеви (политички, економски, војни, територијални или неки други). Изводи се упадом (комбинованим брзопокретним снагама) на територију друге земље ради политичког, економског или војног потчињавања или присиљавања на уступке у унутрашњој или спољној политици.

На СР Југославију, у оквиру војне интервенције, изводила би се брза дејства, уз ограничену примену оружане борбе. При томе, страна која интервенише тежила би таквој доминацији у војном погледу да

³¹ Типичан пример таквог дејства је „удар са дистанце“ изведен по Ираку 3. и 4. септембра 1996. године. Непосредни повод за дејство било је „обележавање“ америчког авиона Ф-16 од радара система СА-8, као и тридесетоминутни лет патроле ирачких авиона МиГ-29 дуж 33. паралеле, без њеног прелажења (33. паралела је била граница забрањене зоне лета коју је прогласио Савет безбедности изнад сувереног дела простора Ирака).

након краткотрајне употребе оружаног насиља, снаге одбране СРЈ изгубе вољу за борбу. Уколико би се земља одлучно бранила, војна интервенција би морала да прерасте у оружану агресију. Војну интервенцију на СРЈ могла би да предузме једна велика сила или више земаља (коалиција) ради насилне промене власти или присиљавања државног руководства на одређене уступке у спољној или унутрашњој политици. За извођење интервенције обично се користе ваздушни десанти, ваздухопловне и оклопно-механизоване снаге, као и јединице посебне намене.

Оружана агресија је најтежи облик угрожавања безбедности једне државе. Њен циљ може да буде радикалан или ограничен (поседање територије, рушење друштвено-економског система и уставног поретка, потчињавање сувереног народа, односно отцепљење дела државне територије). У одређеним војно-политичким условима у међународној заједници мале земље могу да буду угрожене оружаном агресијом снага војно-политичких блокова, једне или више суседних земаља. Условно, агресија може да се изводи у оквиру локалног рата (подразумева се изолован напад), затим као директан напад на одређену државу или као последица проширеног локалног рата који би се водио као регионални рат и у оквиру светског рата, који је мање вероватан. Реално је очекивање да би агресор настојао да оствари што већи степен изненађења што подразумева извођење муњевитих и снажних удара из ваздушног простора и са земље, с тим да се ратни циљеви остваре у што краћем року. Офанзивне ваздухопловне снаге могу да буду носилац изненађења. Посебан значај се придаје удару ракетних јединица у комбинацији с брзим продорима оклопно-механизованих и ваздушнодесантних снага који су усклађени са дејствима са дистанце и другим психолошко-пропагандним активностима.

Оружана агресија на СР Југославију може да отпочне изненада, с тежњом да се изведе једновремени удар на целокупном ратишту ради разбијања главних групација оружаних снага на целој дубини, запоседања политичких и економских центара, аеродромских и саобраћајних чворишта и других објеката који имају стратегијски значај, као и изоловања земље од света. Пре отпочињања операција и током њиховог извођења треба очекивати извиђачка, обавештајна, психолошко-пропагандна и електронска дејства на целокупном ратишту, с намером да се паралишу систем веза и командовање снагама одбране. Истовремено, могу се очекивати ваздухопловне операције ради остваривања потпуне превласти у ваздушном простору, као и ваздушнодесантне и поморске операције. То значи да би целокупно ратиште било једновременно изложено комбинованом удару снага агресора из свих простора.

Као најтежи облик угрожавања безбедности земље, оружана агресија је крајња мера коју користи агресор. Може се предузети ради промене територијалног интегритета земље, припајања делова територије суседним државама, промене власти или коришћења територије као основица за извођење дејстава ширих размера. С правног становишта, за земљу жртву агресије свака примена оружане силе једне или

више држава на њеној територији, без обзира на мотиве и услове употребе оружаних снага, акт је тероризма и оружане агресије. Тако и војну интервенцију и удар с дистанце треба посматрати као акт оружане агресије и међународног терора. Такође, учешће иностраних оружаних формација и снага у грађанском рату, оружаном побуни и извођењу терористичких дејстава на територији земље жртве брутални је акт тероризма, оружане агресије и мешања у унутрашње ствари суверене државе којему се мора супротставити.

Каква војска је потребна Савезној Републици Југославији

Док постоје респективне оружане снаге које могу да угрозе безбедност наше земље, СР Југославија мора да има одговарајућу силу која је у стању да парира снагама потенцијалног противника. На основу тога, намеће се питање *каква војска је потребна СР Југославији*. Кроз процес трансформације³² Војска Југославије је у протеклих неколико година, на прагу 21. века, приступила свестраним променама³³ и тај процес још траје. На основу процењених (вероватни) облика угрожавања независности и територијалног интегритета СР Југославије, уставне улоге ВЈ у одбрани земље и других параметара, Војска је пројектована тако да буде бројчано мања, савремено организована и опремљена, делом професионална, врхунски обучена (оспособљена) и високих борбених могућности. Складним димензионирањем ВЈ треба да се обезбеди остварење бројних захтева, од којих су најзначајнији: 1) снагом, спремношћу и могућношћу наношења узвратног удара одвраћати агресора и спречавати активност снага за унутрашњу дестабилизацију земље; 2) сачувати висок степен борбене готовости и обезбедити заштиту главних снага од дејства са дистанце, прихватити први удар и обезбедити услове за мобилизацију, стратегијски и оперативни развој; 3) у ванредном стању, у случају угрожавања територијалног интегритета и уставног поретка, снаге оружане побуне (с осталим субјектима) брзо и енергично разбити и уништити; 4) ефикасно оспособљавати ратну војску, сарађивати и пружати потребну помоћ свим органима у држави који се баве проблемима одбране; 5) обезбедити унутрашњу стабилност државе, правну сигурност људи и имовине и национална права свих грађана према светским стандардима, и 6) обезбедити складан развој СР Југославије и њеног одбрамбеног система.

На основу дефинисаних захтева, произилази да Војску Југославије треба развијати, организовати и опремати тако да може да их испуни у различитим геополитичким и геостратегијским условима. У вези с

³² Реч „transformacio“ латинског је порекла, са значењем: преобразити, изменити, претворити, преиначити, преформирати (обликовати), преобличити (Милан Вујаклија, *Лексикон страних речи и израза*, „Просвета“, Београд, 1980, стр. 926).

³³ Трансформацијом су обухваћени: политика и доктрина одбране земље, организација и величина ВЈ, систем командовања, школски систем и обука, систем попуње, изградња и одржавање борбене готовости, техничка модернизација, инфраструктура и војноисторијски комплекс итд.

тим, треба смањити организационе елементе, отклонити паралелизам, ускладити мирнодопску и ратну организацију и разграничити и дефинисати надлежности, ГШ ВЈ³⁴ и СМО, тако да се ГШ ВЈ тежишно бави изградњом борбене готовости и планирањем и употребом оружаних снага. Такође, треба критички преиспитати, на стратегијском и оперативном нивоу, садашњу организацију команди и јединица и донети одговарајућа решења. Постојећу организацијску структуру тактичких јединица (од најнижих до здружених) такође треба критички анализирати ради побољшања укупних борбених могућности. У вези с тим, централно место треба дати батаљонима (носиоци борбених дејстава) и организовати их оптимално за аутономно ангажовање у различитим борбеним, просторним и временским ситуацијама. То се, пре свега, односи на повећање покретљивости батаљона, ватрене моћи и заштите, што се постиже усавршавањем организационих елемената, бољим опремањем, складним здруживањем различитих састава и сталним растом борбених елемената у односу на делове за командовање и обезбеђење борбених дејстава, и друго.

Савремена војно-политичка ситуација и стратешке процене указују на све већу потребу да се у организациону структуру ВЈ уграде одговарајуће специјалне и брзопокретне снаге, опремљене и оспособљене за вођење специјалних, противтерористичких, противдиверзантских и диверзантских дејстава на целокупној територији СР Југославије, па и у њеном ближем окружењу. Такође, према економским могућностима земље, треба обезбедити одговарајуће системе оружја за узвратне ударе, које треба уградити у организациони систем ВЈ на стратегијском нивоу, чиме би постала ефикаснија функција одвраћања.³⁵ Осим тога, треба узимати у обзир чињеницу да је још увек недовољно усклађена величина мирнодопске и ратне војске с демографским потенцијалом земље,³⁶ што се мора убрзано разрешити. У ствари, намеће се потреба да се преиспита укупна организациона структура, број и врсте јединица, као и њихова усклађеност с реалним потребама и могућностима земље.

Целовит, поуздан и флексибилан систем одбране СР Југославије треба да обезбеди правовремено препознавање облика и садржаја непријатељевог деловања у условима примене тзв. посредне стратегије (из домена „сукоба ниског интензитета“) и ефикасно парирање превентивном употребом сопствених снага и ресурса.³⁷ Следећа функција се односи на потребу брзе и ефикасне интервенције одговарајућим снагама и методама деловања на кризним подручјима у земљи ради блокирања

³⁴ Генералштаб ВЈ највиши је стручни орган за припрему и употребу Војске у миру и рату.

³⁵ У једном истраживању, 85 одсто испитаних официра изјаснило се за то да Војску Југославије треба опремити системима оружја за узвратни удар.

³⁶ Према досадашњој пракси, сматра се да једна земља може економски да поднесе мирнодопску војску величине до један одсто, а ратну војску до 5 одсто од свог демографског потенцијала.

³⁷ Резултати неких истраживања указују на то да је безбедност СРЈ више угрожена неоружаним деловањем (63 одсто) него оружаном агресијом (28 одсто).

и разбијања снага оружане побуне. Реална је претпоставка да ће снаге оружане побуне (сецесионисти и сепаратисти) деловати у спрези и уз подршку снага споља, из чега произилази још једна функција одбране, а односи се на потребу наношења што бржег пораза агресору (свакој суседној држави у тој улози), и то у захвату граничног фронта. Уколико би агресију изводиле јаче коалиционе снаге, онда се функција одбране мора манифестовати кроз способност вођења дуготрајног рата, применом стратегије изнуривања снага агресора.³⁸

На прагу 21. века, дакле, војни чинилац ће имати оптималне димензије, што ВЈ, као и свим другим државним органима и институцијама поставља веома озбиљне и сложене задатке из домена заштите безбедности СР Југославије. Стога, одговор на питање како да се обаве тако озбиљни задаци треба дати кроз интегралан државни докуменат – доктрину одбране Савезне Републике Југославије.

*
* *
*

Нови, 21. век и трећи миленијум људског друштва, само што нису наступили. Због тога се садашњи тренутак цивилизације човечанства користи за свођење разних биланса, па и у вези са стањем безбедности у свету. Док једни сматрају да је наступио „крај историје“, да савремено „цивилно друштво“ само по себи решава све противуречности и отклања сукобе, на другој страни се интензивно развија теорија о „сукобу цивилизација“ или „сведимензионалном – тоталном рату“ у људској заједници. Таква становишта постоје и међу мислиоцима у СР Југославији. Једна, мања група (која би се могла назвати „савременим утопистима“) заступа „пацифистичко“ мишљење којим се *a priori* негира потреба постојања системског елемента државе (у виду војске) за њену одбрану и поставља питање да ли нам је војска уопште потребна. Друга група (која се може одредити као „прагматични реалисти“) аргументовано покушава да докаже и укаже на објективно стање људске заједнице, у којој су сила и моћ често одлучујући и доминантни чиниоци опстанка. У тој групи се уопште не поставља питање потребе постојања војске, већ се искључиво размишља о томе каква нам је војска потребна за опстанак државе.

С обзиром на наведено, може се закључити следеће:

1) да ће феномен сукоба интереса у облику рата дуго опстајати на светској политичкој сцени. Неминовно се мења једино његова физиономија, која поприма савремене форме, уз коришћење савремених средстава;

2) димензије савременог рата и оружаног сукоба прогресивно се шире. Осим до сада наглашаваних *просторних* и *временских* димензија,

³⁸ Опширније: *Захтеви доктрине одбране и војне доктрине Савезне Републике Југославије*, „Војно дело“, бр. 3/97, стр. 93–95.

оружани сукоб се веома интензивно развија у енергетској и информативној сфери, као посебним димензијама, па су неопходне одговарајуће снаге и средства за ефикасно супротстављање и одбрану;

3) иако се бројчано формално смањују, савремене оружане снаге великих сила и коалиција постају моћније и снажније. Томе доприноси информативни и техничко-технолошки развој до нивоа „реалне сведимензионалности“;

4) облици (форме, методе) оружаног угрожавања безбедности не престано се проширују и систематизују, а тежиште се преноси са глобалног (светски) оружаног сукоба на регионална и локална оружана дејства. Сваки сукоб постаје случај за себе, па су неопходни висока професионалност и знање, посебно страни која се брани.

Наведени закључци се у потпуности односе и на СР Југославију када је реч о безбедности и одбрани. Све елементе у вези с тим треба интегрално сагледати, регулисати и пројектовати кроз доктрину одбране Савезне Републике Југославије, јер се једино тако може обезбедити сигуран опстанак друштвене и државне заједнице Савезне Републике Југославије у међународном окружењу 21. века.

Литература:

1. *Војни лексикон*, ВИЗ, Београд, 1981.
2. Вулета Вулетић, *Војна техника и изградња наше војне доктрине* (докторска дисертација), Београд, 1995.
3. Група аутора, *Војна наука*, ВИЗ, Београд, 1971.
4. Група аутора, *Основи војне психологије*, ВИЗ, Београд, 1973.
5. Gordon Tullock, *Организација модерне федералне државе*, Институт економских наука, Београд, 1992.
6. Драган Симеуновић, *Нови светски поредак и национална држава*, „Симтраде“, Београд, 1993.
7. Душан Вишњић, „Војно дело“, бр. 1, Београд, 1995.
8. *Зборник Оружани облици отпора*, ЦВШ ВЈ, 1995.
9. Златомир Грујић, „Војно дело“, бр. 1, Београд, 1995.
10. Jeffrey T. Bergner, *Нови светски поредак – нове суперсиле*, „Белетра“, Београд, 1994.
11. Јово Нинковић, *Теоријске основе оператике*, ВИЗ, Београд, 1985.
12. *Локални ратови осамдесетих година*, Институт за стратегију, Београд, 1988.
13. Љубомир Тадић, *Наука о политици*, БИГЗ, Београд, 1996.
14. Миланко Зорић, „Војно дело“, бр. 1–2, Београд, 1994, и бр. 3–4, Београд, 1993.
15. Милинко Стишовић, *Димензионирање ОМЈ за борбена дејства Војске Југославије* (докторска дисертација), ЦВШ ВЈ, Београд, 1996.
16. Милисав Симић, *Савремени међународни односи и рат*, ВИНЦ, Београд, 1988.
17. Миодраг Р. Ђорђевић, *Социологија*, „Научна књига“, Београд, 1996.

18. Михаило Марковић, *Филозофски основи науке*, САНУ, Београд, 1981.
19. Момчило Лазовић, *Детерминанте командно-штабног официра*, ЦВШ ВЈ, Београд, 1993.
20. *Нови светски поредак и политика одбране СРЈ*, СМО, Београд, 1993.
21. Радомир Д. Лукић, *Политичка теорија државе*, „Савремена администрација“, Београд, 1979.
22. Радомир Лукић, *Основи социологије*, „Научна књига“, Београд, 1974.
23. Светозар Радишић, „Савремени проблеми ратне вештине“, бр. 34-35, ЦВШ, Београд, 1996.
24. Р. Симпкин, *Надметање у брзини маневра*, ВИНЦ, Београд, 1991.